લોકસભાની વર્ષ-૨૦૧૯ની ચૂંટણી - એક અભ્યાસ

Mr. Parmar Sunil G
Dr. Hitesh R. Patel

Abstract

ભારતનું મજબૂત લોકતંત્ર વર્ષ-૨૦૧૯માં જે સામાન્ય ચૂંટણી થઈ એમાં જે બહુમતી મેળવી અને આ લોકત્રાંતિક દેશમાં જે લોકોએ વોટ નો અધિકારને લોકપર્વમાં ફેરવી જનાદેશનું ઉત્તમ ઉદાહરણ પૂરું પાડ્યું છે આ બહુમતીથી ચૂંટાયેલી સરકાર જેમના દૂરદર્શી દસ્તાવેજનું અમલીકરણ કરી લોકમાનસમાં ઉંડી છાપ છોડશે તેવી આશા રાખવામાં આવે છે તેમજ સહયોગી દળોનો જે રીતે સાથ અને સહકાર મળી રહ્યો છે અને તેના સૂત્ર પ્રમાણે સૌનો સાથ સૌનો વિકાસ સૌનો વિશ્વાસ સાચા અર્થ માં સાર્થક નીવડે તેવી અપેક્ષા સેવવામાં આવે છે

Keywords: લોકતંત્ર, પ્રજાસત્તાક, સહયોગી દળો, દૂરદર્શી દસ્તાવેજ, વોટ, લોકપર્વ, લોકમાનસ, જનાદેશ

પ્રસ્તાવના

આધુનિક વિશાળ વસ્તીવાળા લોકશાહી દેશોમાં પ્રત્યેક નાગરીક સમાન ગણાય છે. પુખ્ત ઉંમરે તમામે નાગરીકોને મતાધિકાર અપાય છે. નાગરીકો નિશ્ચિત સમયે યોજાતી ચૂંટણીઓમાં ગુપ્ત મતદાનથી પોતાના પ્રતિનિધિઓને ચૂંટતા હોય છે. તથા પ્રતિનિધિઓ દ્વારા પરોક્ષ રીતે લોકશાહી ચાલે છે. તેમજ લોકશાહીમાં પ્રતિનિધિઓની પસંદગી માટેની અગત્યની પ્રક્રિયા એ ચૂંટણી છે. આમ, લોકશાહી પ્રકારની શાસન વ્યવસ્થા માં ચૂંટણી હાઈ સમાન ગણાય છે.

સ્વતંત્ર ભારતનું બંધારણ ૨૬ મી જાન્યુઆરી ૧૯૫૦ માં અમલમાં આવ્યું. બંધારણના ૧૫માં ભાગમાં કલમ ૩૨૪ થી ૩૨૯ વચ્ચે ચૂંટણીપંચ તથા ચૂંટણી પ્રક્રિયા માટેની જોગવાઈ છે. આમ, ચૂંટણીપંચ એ બંધારણીય સંસ્થા છે. તે ઉપરાંત સ્વતંત્ર, તટસ્થ અને ન્યાયી ચૂંટણીઓના આયોજન માટે ચૂંટણીપંચે ૧૯૫૨ થી ૨૦૧૯ સુધીની ૧૭ લોકસભાની ચૂંટણીઓમાં મહત્વની કામગીરી કરી છે.

ભારતનું બંધારણ અમલમાં આવ્યું ત્યારથી, પ્રથમ સામાન્ય ચૂંટણીઓ માટેની વિચારણા શરૂ થઈ ચૂકી હતી. દેશનું વિભાજન થયેલું હતું. નિર્વાસિતોનો પ્રશ્ન હતો. દેશમાં નિરક્ષરતા અને ગરીબાઈનું મોટું પ્રમાણ હતું. આમ છતાં પ્રજા ચૂંટણીઓ માટે ઉત્સાહ અનુભવતી હતી.

ભારતમાં ઓક્ટોબર ૧૯૫૧ થી ફેબ્રુઆરી ૧૯૫૨ ના સમયગાળા દરમિયાન લોકસભાની પ્રથમ સામાન્ય ચૂંટણી થઈ હતી. જેમાં ૪૮૯ બેઠકો માટે ૧૮૭૪ ઉમેદવારો ઉભા હતા. તેમજ આ ચૂંટણીમાં રાષ્ટ્રીય અને પ્રાદેશિક એવા ૭૭ રાજકીય પક્ષોએ ભાગ લીધો હતો. ચૂંટણી સમયે કોઈ વિશિષ્ટ મુદ્દો ન હતો.

લોકસભાની પ્રથમ સામાન્ય ચૂંટણીઓમાં ભારતીય રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસને ૩૬૪ બેઠકો ૪૪.૯ ટકા મતે મળી. જ્યારે સામે પક્ષે વિરોધ પક્ષના મતો વહેંચાયેલા હતાં. સમાજવાદી પક્ષ અને કિસાન મજદૂર પક્ષે સંયુક્ત રીતે ૨૧ બેઠકો મેળવી જ્યારે સામ્યવાદી પક્ષોએ ૧૬ બેઠકો અને ભારતીય જનસંઘે ૩ બેઠકો મેળવી. આમ, ચૂંટણીમાં લોકસભામાં ૩૭ અપક્ષ સભ્યો અને ૨૨ સ્ત્રીઓ ચૂંટાઈ હતી. ત્યારબાદથી લઈને ૨૦૧૯ સુધી ભારતમાં ૧૭ લોકસભાની સામાન્ય ચૂંટણીઓ યોજાઈ ગઈ છે.

ભારતમાં ૧૬મી લોકસભાની સામાન્ય ચૂંટણી ૭ એપ્રિલ, ૨૦૧૪ થી ૧૨ મે, ૨૦૧૪ દરમિયાન કુલ નવ તબક્કામાં યોજાઈ હતી. આ ચૂંટણીમાં ભ્રષ્ટાચાર, મોંઘવારી, કુશાસન વગેરે મુખ્ય મુદ્દા હતા. આ ચૂંટણીના પરિણામ ૧૬ મે, ૨૦૧૪ એ જાહેર કરવામાં આવ્યા હતા. તે મુજબ ૩૩૬ સીટો રાષ્ટ્રીય લોકતાંત્રિક ગઠબંધન (એન.ડી.એ.) અને ૨૮૨ બેઠક ભારતીય જનતા પાર્ટીને પ્રાપ્ત થઈ. જ્યારે સંયુક્ત પ્રગતિશીલ જોડાણને ૬૦ બેઠકો અને ભારતીય રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસને ૪૪ બેઠક પ્રાપ્ત થઈ હતી તથા અન્ય પક્ષોને ૧૪૭ બેઠકો પ્રાપ્ત થઈ હતી.

૨૦૧૪ની ૧૬મી લોકસભામાં બહુમતીથી બનેલી રાષ્ટ્રીય લોકતાંત્રિક ગઠબંધન (એન.ડી.એ.) સરકારે સ્થિરતા અને એકતા સાથે તેનું સત્ર પૂરું કર્યું હતું. તેથી એન.ડી.એ. ના નેતાઓને સંતોષ હતો. દેશમાં આ મોરચા સરકાર ની પ્રતિષ્ઠા પણ બંધાઈ હતી. તેમજ આ સરકારે લોક કલ્યાણની યોજના શરૂ કરી તથા આર્થિક ક્ષેત્રે પણ પ્રગતિ કરી. તે ઉપરાંત ૨૦૧૪ થી ૨૦૧૯ સુધી વિશ્વના દેશો સાથે તેમજ પડોશી દેશ સાથે પણ દ્વિપક્ષીય સંબંધો મજબૂત કર્યા તેથી આંતરરાષ્ટ્રીય ક્ષેત્રે પણ આ સરકારની પ્રતિષ્ઠા વધી.

ભારતમાં ૧૭ મી લોકસભાનું ગઠન કરવા માટે ૧૧ એપ્રિલથી ૧૯ મે ૨૦૧૯ સુધી સાત તબક્કામાં ૫૪૨ બેઠકો માટે ચૂંટણી યોજાઈ હતી. આ ચૂંટણીના પરિણામ ૨૩ મે એ જાહેર કરવામાં આવ્યા હતાં. આ ચૂંટણીમાં ભાજપાના નેતૃત્વવાળા રાષ્ટ્રીય લોકશાહી મોરચાનો સ્પષ્ટ વિજય થયો. જેમાં રાષ્ટ્રીય લોકતાંત્રિક ગઠબંધન (એન.ડી.એ.)ને ૩૫૩ બેઠકો મળી જેમાં ભાજપાને ૩૦૩ બેઠકો પ્રાપ્ત થઈ જ્યારે સંયુક્ત પ્રગતિશીલ જોડાણને ૯૧ બેઠકો અને ભારતીય રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસને ૫૨ બેઠકો પ્રાપ્ત થઈ હતી. તથા અન્ય પક્ષોને ૯૮ બેઠકો પ્રાપ્ત થઈ હતી.

વર્ષ-૨૦૧૯ની ચૂંટણી પૂર્વેની સ્થિતિ

ભારતમાં ૧૬મી લોકસભાની વર્ષ ૨૦૧૪ની ચૂંટણીમાં રાષ્ટ્રીય લોકતાંત્રિક ગઠબંધન (એન.ડી.એ.)ને ૩૩૬ બેઠકો પ્રાપ્ત થઈ હતી. જેમાંથી ભારતીય જનતા પાર્ટીને (ભાજપ) ૨૮૨ બેઠકો મળી હતી. જ્યારે સંયુક્ત પ્રગતિશીલ જોડાણને (યુ.પી.એ) ૬૦ બેઠકો પ્રાપ્ત થઈ હતી જેમાંથી ભારતીય રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ પક્ષને ૪૪ બેઠક પ્રાપ્ત થઈ હતી. તથા અન્ય પક્ષોને ૧૪૭ બેઠકો પ્રાપ્ત થઈ હતી

લોકસભાની વર્ષ ૨૦૧૪ની ચૂંટણીમાં રાષ્ટ્રીય લોકતાંત્રિક ગઠબંધન (એન.ડી.એ.)ને કુલ મતમાંથી ૩૮.૫% મત પ્રાપ્ત થયા હતા જેમાંથી ૩૧.૫% મત ભારતીય જનતા પાર્ટીને પ્રાપ્ત થયા હતા. જ્યારે સંયુક્ત પ્રગતિશીલ જોડાણને (યુ.પી.એ) ૨૩.૩%મત મળ્યા હતા જેમાંથી ભારતીય રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસને ૧૯.૫% મત મળ્યા હતા.

૨૦૧૪ની ૧૬મી લોકસભામાં બહુમતીથી બનેલી રાષ્ટ્રીય લોકતાંત્રિક ગઠબંધન (એન.ડી.એ.) સરકારે સ્થિરતા અને એકતા સાથે તેનું સત્ર પૂર્ણ કર્યું હતું. તેથી દેશમાં આ મોરચા સરકારની પ્રતિષ્ઠા પણ બંધાઈ હતી તેમજ આ સરકારે લોક કલ્યાણની યોજનાઓ શરૂ કરી તથા આર્થિક ક્ષેત્રે પણ પ્રગતિ કરી. તે ઉપરાંત ૨૦૧૯ની ચૂંટણી પૂર્વે પ્રચારમાં રાષ્ટ્રવાદ, ભ્રષ્ટાચાર, નોટબંધી, સવર્ણોને અનામત તેમજ હિંદુત્વનો મુદ્દો એર સ્ટ્રાઇક, રામ મંદિર, તથા પાકિસ્તાન સાથેના વિવાદ વગેરે મુદ્દાઓ ચૂંટણી પૂર્વે પ્રચારમાં જોવા મળ્યા હતા.

લોકસભાની વર્ષ-૨૦૧૯ની ચૂંટણીમાં મુખ્ય રાજકીય પક્ષોનો ચૂંટણી જાહેરનામું

ભારતીય જનતા પાર્ટીનું ચૂંટણી જાહેરનામું:

લોકસભાની વર્ષ-૨૦૧૯ની ચૂંટણીમાં ભારતીય જનતા પાર્ટીએ આ મુદ્દાઓને લઈને ચૂંટણી ઝંપલાવ્યું હતું.

- ❖ આતંકવાદ વિરુદ્ધ સુરક્ષા પૂરી પાડવામાં આવશે, રાષ્ટ્રીય સુરક્ષા વધુ મજબૂત કરાશે, રક્ષા ક્ષેત્રે આત્મનિર્ભરતા પ્રાપ્ત કરાશે.
- ❖ પોલીસ બળોનું આધુનિકીકરણ
- ❖ નાગરિકત્વ સુધારા અધિનિયમ
- ❖ ખેડૂત કલ્યાણ યોજનાઓ:
 - તમામ ખેડૂતો માટે “કિસાન સન્માન યોજના”
 - નાના અને સીમાંત ખેડૂતો માટે પેન્શન
 - ગ્રામીણ ક્ષેત્રોમાં ૨૫ લાખ કરોડ રૂપિયાનું યોગદાન
 - વ્યાજમુક્ત ખેડૂત ક્રેડિટ કાર્ડ ઋણ
 - “પ્રધાનમંત્રી ફસલ વીમા યોજનામાં” સ્વૈચ્છિક પંજીકરણ
 - ખેતી દ્વારા ખેડૂત સશક્તિકરણ
- ❖ અર્થવ્યવસ્થા પાંચ ટ્રીલીયન ડોલરની બનાવવામાં આવશે.
 - ૨૦૨૦ સુધી દરેક કુટુંબને પાકું મકાન મળશે.
 - જળજીવન મિશનની શરૂઆત થશે જે અંતર્ગત વર્ષ ૨૦૨૨ સુધી દરેક કુટુંબને પાઈપ-નળ દ્વારા પાણીની પૂર્તિ માટે “નળ થી જળ” અભિયાન ચલાવવામાં આવશે.
 - ૨૦૨૨ સુધી દરેક ગ્રામ પંચાયત હાઈ-સ્પીડ ઓપ્ટીકલ ફાઈબરથી જોડાશે.
 - જળ ગ્રામ વિકાસને વધારવાના ઉદ્દેશથી શિક્ષા કેન્દ્રો, સ્વાસ્થ્ય કેન્દ્રો, તેમજ બજારોને ગામથી જોડવા માટે મોટા પાયા પર “ગ્રામીણ સડક ઉન્નત” કાર્યક્રમ શરૂ કરવામાં આવશે.

➤ એક રાષ્ટ્ર એક ચૂંટણી (One Nation, One Election)

ભારતીય રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ પક્ષનું ચૂંટણી જાહેરનામું

લોકસભાની વર્ષ-૨૦૧૯ની ચૂંટણીમાં ભારતીય રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસે આ મુદ્દાઓને લઈને ચૂંટણી ઝંપલાવ્યું હતું.

- ❖ રોજગાર : નવા સરકારી પદો નું સર્જન, વર્તમાન મંજૂર પદો પર સમયસર ભરતી
- ❖ ગરીબી :- વર્ષ ૨૦૩૦ સુધી ગરીબી નાબૂદ કરવા માટે કોંગ્રેસે ન્યૂનમત આય યોજનાની જાહેરાત કરી હતી. જેમાં ભારત ની ૨૦% સૌથી ગરીબ વસ્તીને ૭૨૦૦૦ રૂ. પ્રતિ વર્ષ આપવાની જાહેરાત કરી હતી.
- ❖ ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર રાષ્ટ્રીય રાજમાર્ગોનાં નિર્માણમાં ગતિ, તેના વિકાસ રાજમાર્ગો ના નિર્માણમાં રૂપરેખા, ગુણવત્તા, મેઇન્ટેનન્સ અને કોન્ટ્રાક્ટરોને બાંધકામ પ્રત્યે જવાબદારી નક્કી કરવામાં આવશે.
- ❖ અસંગઠિત ક્ષેત્ર ના મજૂરોને ન્યૂનતમ આવક પૂરી પાડવામાં આવશે.
- ❖ ખેડૂતોનું દેવું માફ કરવામાં આવશે.
- ❖ રાજકોષીય સ્થિરતા મેળવવી.
- ❖ રાજકોષીય ખાદ્ય ઓછી કરવી એ પ્રથમ લક્ષ્ય રહેશે.
- ❖ બેંકોની એન.પી.એ (NPA) નિયંત્રણ કરવામાં આવશે
- ❖ પૂર્વોત્તર રાજ્યોમાં વિશેષ દરજ્જા જાળવી રાખવામાં આવશે.
- ❖ પર્યાવરણ અને જળવાયુ પરિવર્તન માટે યોગ્ય પગલાં લેવાશે.

૨૦૧૯ની ચૂંટણીનું આયોજન

ભારતમાં ૧૭મી લોકસભાનું ગઠન કરવા માટે સામાન્ય ચૂંટણી ૭ તબક્કામાં ૧૧ એપ્રિલથી ૧૯ મે સુધી આયોજિત કરવામાં આવી હતી. તેની વિગત નીચે મુજબ છે.

તબક્કો	સમયગાળો	બેઠકો	રાજ્યો
તબક્કો- ૧	એપ્રિલ- ૧૧	૯૧ - બેઠકો	૨૦ - રાજ્યો
તબક્કો- ૨	એપ્રિલ- ૧૮	૯૫ - બેઠકો	૧૨ - રાજ્યો
તબક્કો- ૩	એપ્રિલ- ૨૩	૧૧૭ - બેઠકો	૧૫ - રાજ્યો
તબક્કો- ૪	એપ્રિલ- ૨૯	૭૧ - બેઠકો	૦૮ - રાજ્યો
તબક્કો- ૫	મે- ૬	૫૦ - બેઠકો	૦૭ - રાજ્યો
તબક્કો- ૬	મે- ૧૨	૫૯ - બેઠકો	૦૭ - રાજ્યો
તબક્કો- ૭	મે- ૧૯	૫૯ - બેઠકો	૦૮ - રાજ્યો

૨૦૧૯ની ચૂંટણીનું પરિણામ

લોકસભા ચૂંટણી પરિણામ-૨૦૧૯

ક્રમ	રાજકીય પક્ષ	બેઠક પર ઉભા રહેલ ઉમેદવારની સંખ્યા	મળેલ બેઠક
૧	ભારતીય જનતા પાર્ટી	૪૩૬	૩૦૩
૨	ભારતીય રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ	૪૨૧	૫૨
૩	દ્રવિડ મુનેત્ર કઝગમ	૨૩	૨૩
૪	અખિલ ભારતીય તૃણમૂલ કોંગ્રેસ	૬૨	૨૨
૫	યુવાજન શ્રમિક રાયથું કોંગ્રેસ પાર્ટી	૨૫	૨૨
૬	શિવસેના	૨૩	૧૮
૭	જનતાદળ (યુનાઇટેડ)	૧૭	૧૬
૮	બીજુ જનતાદળ	૨૧	૧૨
૯	બહુજન સમાજ પાર્ટી	૩૮૩	૧૦
૧૦	અન્ય		૬૪
કુલ			૫૪૨

લોકસભા ચૂંટણી- ૨૦૧૯માં ગઠબંધનને મળેલ બેઠકો

ક્રમ	ગઠબંધનનું નામ	મળેલ સીટ
૧	રાષ્ટ્રીય લોકતાંત્રિક ગઠબંધન (NDA)	૩૫૩
૨	સંયુક્ત પ્રગતિશીલ જોડાણ (UPA)	૯૧
૩	અન્ય	૯૮
કુલ		૫૪૨

૨૦૧૯ ચૂંટણી પરિણામોનું વિશ્લેષણ

ભારતમાં ૧૭મી લોકસભાનું ગઠન કરવા માટે સામાન્ય ચૂંટણી દેશભરમાં ૭ તબક્કામાં ૧૧ એપ્રિલ થી ૧૯ મે ૨૦૧૯ના સમયગાળા દરમિયાન ૭ તબક્કામાં આયોજિત કરવામાં આવી હતી. જેનું પરિણામ ૨૩ મે ૨૦૧૯ ના રોજ જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું તે મુજબ રાષ્ટ્રીય લોકતાંત્રિક ગઠબંધન (એન.ડી.એ.)ને ૫૪૨માંથી ૩૫૩ બેઠકો પર વિજય પ્રાપ્ત થઈ. જેમાંથી ભારતીય જનતા પાર્ટીને (ભાજપ) ૩૦૩ બેઠકો પ્રાપ્ત થઈ હતી. જ્યારે સંયુક્ત

પ્રગતિશીલ જોડાણને (યુ.પી.એ) ૫૩૨માંથી ૯૧ બેઠકો મળી હતી જેમાંથી ભારતીય રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ પક્ષને ૪૨૧માંથી ૫૨ બેઠકો મળી. તથા અન્ય પક્ષોએ ૯૮ બેઠકો પર વિજય પ્રાપ્ત કરી હતી.

૨૦૧૯ની લોકસભાની ચૂંટણીમાં રાષ્ટ્રીય લોકતાંત્રિક ગઠબંધન (એન.ડી.એ.)ને ૩૫૩ બેઠકો પ્રાપ્ત થઈ હતી, જે વર્ષ ૨૦૧૪ની ચૂંટણીની સરખામણીમાં ૧૭ બેઠકોનો વધારો છે. જેમાંથી ભારતીય જનતા પાર્ટીને (ભાજપ) ૩૦૩ બેઠકો પ્રાપ્ત થઈ હતી જે વર્ષ ૨૦૧૪ની ચૂંટણીની સરખામણીમાં ૨૧ બેઠકોનો વધારો છે. જ્યારે સામે પક્ષે સંયુક્ત પ્રગતિશીલ જોડાણને (યુ.પી.એ) ૨૦૧૯માં ૯૧ બેઠક પ્રાપ્ત થઈ હતી, જે વર્ષ ૨૦૧૪ની ચૂંટણીની સરખામણીમાં ૩૧ બેઠકોનો વધારો છે. જ્યારે ભારતીય રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ પક્ષને ૨૦૧૯માં ૫૨ બેઠકો પ્રાપ્ત થઈ હતી, જે વર્ષ ૨૦૧૪ની ચૂંટણીની સરખામણીમાં ૦૮ બેઠકોનો વધારો છે.

૨૦૧૯ની લોકસભાની ચૂંટણીમાં ભારતીય જનતા પાર્ટીને (ભાજપ) ૩૭.૩૬% મત મળ્યા હતા. જે ગત વર્ષની સરખામણીએ ૫.૮૬% મતોનો વધારો છે. જ્યારે ભારતીય રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસને ૧૯.૪૭% મત મળ્યા હતા જે ગતવર્ષ ની સરખામણીમાં લગભગ સમાન છે.

ઉપસંહાર

લોકસભાની વર્ષ ૨૦૧૯ની ચૂંટણીના આવેલ પરિણામોના આધારે કહી શકાય કે ભારતના લોકો ફક્ત જ્ઞાતિ જોઈને મતદાન કરતા નથી. તેઓએ સક્ષમ નેતૃત્વ, પ્રજાના પ્રશ્નોને વાંચા આપે, તેમને વોટ આપ્યો છે. લોકસભાની વર્ષ ૨૦૧૯ની ચૂંટણીના પરિણામો એ એવા સંકેત આપ્યા છે કે જ્ઞાતિ આધારિત રાજકારણનો સમય હવે ધીરે ધીરે સમાપ્ત થઈ રહ્યો છે. કોઈપણ જ્ઞાતિ ચોક્કસ પાર્ટીની વોટબેંક રહી નથી. આવનાર ચૂંટણીઓના મુખ્ય મુદ્દાઓ રોજગાર, શિક્ષણ, ભ્રષ્ટાચાર, ગરીબી નાબૂદી, આરોગ્ય વગેરે જેવા હશે. અને ભારતના લોકો હવે સરકારના કાર્યોનું મૂલ્યાંકન કરીને અગામી ચૂંટણીમાં મતદાન કરતા જોવા મળશે.

સંદર્ભસૂચી

૧. પુસ્તકો:

- I. India's 2019 Elections:- Edited by- Paul Wallace
- II. Modi Mandate-2019 – Pradeep Bhandari
- III. 2019- How Modi Won India:- Rajdeep Sardesai
- IV. ભારતીય રાજકારણ – પોપ્યુલર પ્રકાશન –ડૉ. ગજેન્દ્ર બી. શુક્લ

૨. સમાચારપત્ર:

દિવ્ય ભાસ્કર, સંદેશ, નવગુજરાત સમય, ધ હિન્દુ, ઇન્ડિયન એક્સપ્રેસ

૩. વેબસાઈટ:

General election 2019- Election Commission of India

૪. યુટ્યુબ ચેનલ:

- I. Rajysabha TV
- II. DD News
- III. Study IQ

૫. ભારતીય જનતા પક્ષ મેનીફેસ્ટો -૨૦૧૯

૬. ભારતીય રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ પક્ષ મેનીફેસ્ટો -૨૦૧૯

Mr. Parmar Sunil G.
Research Scholar (Ph.D.) Reg. No. 8839
Dept. of Political Science
Gujarat University, Ahmedabad
&
Dr. Hitesh R. Patel
(Guide)
Assi. Prof. Dept. of Political Science
Gujarat University, Ahmedabad